

The Journal of Academic Social Science Studies

International Journal of Social Science

Volume 6 Issue 2, p. 1437-1448, February 2013

ALİ SUAVÎ'NİN "SALAMAN VE ABSAL" HİKÂYELERİ İLE İLGİLİ YAZISI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

*AN ANALYSIS ON THE PAPER ABOUT "SALAMAN AND ABSAL"
WRITTEN BY ALI SUAVI*

Doç. Dr. İsmail ERDOĞAN

Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Felsefesi ABD

Abstract

Throughout the literature of Islam Philosophy, the first examples of the tradition of story telling are that of Ibn Sina. However, translated from Greek by Huneyn b. Ishak, *Salaman and Absal* story and *the story of Er, the son of Armeios*, in the work of Platon: 'State' has inspired Ibn Sina and other Islam philosophers in terms of symbolic narration. The work of Ibn Sina *Hayy b. Yakzan* has paved the way for similar works such as *Gurbatul Garbiyye* written by Suhrawardi, *Hayy b. Yakzan* by Ibn Tufeyl, *Salaman and Absal* by Molla Jami. For his paper on the symbolic work of Ibn Sina '*Hayy b. Yakzan*', Ali Suavi choose the name of two characters *Salaman and Absal*. However 'Salaman and Absal' rather than being an independent work of Ibn Sina, is only a symbolic expression in the tenth chapter of his work *al-Işarat va't-Tanbihat*. The aim of Ali Suavi is to compare the works not only Ibn Sina but also of other Islam philosophers who chose the same characters. About the sources of the story, unlike other views that have been put forward, *Holy Scripture* has been included in this analysis. Before that analysis, other claims were on the side that the sources are from Ancient Greek, Egypt and Arabic. Therefore, bringing a new perspective to the topic, Ali Suavi has paved the way for rediscussion of Salaman and Absal stories.

Key Words: Ali Suavî, İbn Sina, Hayy b. Yakzan, Salaman and Absal, İbn Tufeyl, Molla Jami.

Öz

İslam Felsefesi literatüründe hikâye türü eser verme geleneği İbn Sinâ tarafından başlatılmıştır. Ancak Huneyn b. İshak'ın Yunanca'dan çevirdiği *Salaman ve Absal* hikâyesi ile Eflatun'un Devlet adlı eserindeki *Armeios Oğlu Er* hikâyesi gibi sembolik anlatımlar, İbn Sinâ ve diğer İslam filozofları üzerinde etkili olmuştur. İbn Sina'nın *Hayy b. Yakzan* adlı eseri, daha sonra benzer eserler olan Sühreverdî'nin *Gurbetü'l-Garbiyye*, İbn Tufeyl'in *Hayy b. Yakzan* ve Molla Câmî'nin *Salam ve Absal* gibi eserler yazmasına sebep olmuştur. Ali Suavî, *Ulûm Gazetesi*'nde kaleme aldığı İbn Sinâ'nın *Hayy b. Yakzan* adlı sembolik hikâyesi ile ilgili yazısının başlığını, bu eserin iki kahramanı olan "Salaman ve Absal" şeklinde belirlemiştir. Halbuki Salaman ve Absal, İbn Sina'nın müstakil bir eseri olmayıp, *el-İşarât ve't-Tenbihât* adlı eserinin onuncu kısmında kısaca değindiği sembolik bir ifadedir. Ali Suavî bu yazısında İbn Sinâ da dahil olmak üzere, aynı kahramanları konu edinen diğer İslam düşünürlerinin eserlerini de inceleyerek bir karşılaştırma yapmaya çalışmıştır. Çalışmada, hikâyenin kaynakları ile ilgili bu güne kadar söylenenlerden farklı bir görüş ileri sürülerek bu kaynaklar arasına *Kitab-ı Mukaddes*'in de dahil edildiğini görmekteyiz. Halbuki daha önceleri bu hikâyelerin Eski Yunan, Mısır ve Arap kaynaklı olabileceği şeklinde iddialar bulunmaktaydı. Böylece Ali Suavî konuya yeni bir bakış açısı getirerek *Salaman ve Absal* hikâyelerinin yeniden tartışılmasına önayak olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ali Suavî, İbn Sina, Hayy b. Yakzan, Salaman ve Absal, İbn Tufeyl, Molla Cami

Giriş

Bursalı Mehmet Tahir tarafından "zekâ-yı fevkalade ashabından bir zat"¹ olarak vasıflandırılan ve Anadolu'da da Küçük Hoca olarak da meşhur olan Ali Suavî, Osmanlı'nın siyasî, askerî, sosyal ve fikrî açıdan en çalkantılı olduğu bir dönemde yaşamış bir şahsiyettir. Doğum ve ölüm tarihlerine baktığımızda Ali Suavî'nin Islahat Fermanı (1839)'yla birlikte doğduğunu ve Birinci Meşrutiyet'in akabinde (1878) öldüğünü görmekteyiz. Babası taşradan gelmiş olmasına rağmen, iyi bir eğitim almış ve kısa sürede ilim camiasında kendisine yer edinmiştir. Suavî yalnızca dinî ilimlerle uğraşmayıp, içinde yaşadığı toplumun sorunlarını kendisine dert edinmiş ve bu sorunlara çare aramaya çalışmıştır. Bu yüzden, ülkeyi yönetenlerin sorunları çözmekte yetersiz kaldıklarına inandığı için, Namık Kemal ve Şinasî gibi dönemin meşhur şair ve yazarlarıyla birlikte Avrupa'ya kaçmış ve mücadelesini orada

¹ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C. I, İstanbul, 1333, s. 328.

sürdürmüştür.

Hayatı incelendiği zaman görülecektir ki Ali Suavî, iyi niyetli ancak aceleci ve bu özelliğinden dolayı da ileriye tam olarak göremeden harekete geçen, eleştirilerinde pek ölçü tanımayan sivri dilli bir düşünce ve eylem adamıdır. Eylem adamıdır, çünkü Ali Suavî fikir ve düşüncelerinin yalnızca sözde kalmasıyla yetinmeyip bunları eyleme dökmek istemiştir. Zaten ölümü de, Çırağan Sarayı'nı basarak padişahu tahttan indirmek amacıyla tertip etmiş olduğu bir isyan sonucu olmuştur².

Kısa ancak mücadelelerle dola hayatına ayrıca çok sayıda eser sığdıran Ali Suavî, değişik alanlarda yazılar kaleme almıştır. İlgilendiği alanlardan birisi de felsefe olan Ali Suavî, Osmanlılarda en derli toplu felsefe tarihi yazarlarının belki de ilkidir. Batı ve İslam felsefesi ile ilgili yazıları halen özgünlüğünü muhafaza etmektedir. Özellikle de Antik Yunan düşüncesini Sokrat'a kadar getiren "Tarih-i Efkâr" adlı yazısı Osmanlılarda ilk felsefe tarihi denemesi olarak da görülebilir.

Ali Suavî'nin İslam düşüncesine ait yazılarından birisi de, sembolik hikâye tarzının zirvesini teşkil eden İbn Sina'nın *Hayy b. Yakzan* adlı eseri ile benzer tarzda yazılmış olan diğer eserleri inceleyen *Salaman ve Absal* adlı yazısıdır. Ali Suavî'nin bu yazısı, ele aldığı bir konuyu bilimsel metotlarla inceleme başarısını göstermesi bakımından da kayda değer bir yazı olarak dikkatimizi çekmiştir.

"Salaman Ve Absal" Adlı Yazının Değerlendirilmesi

Ali Suavî, 1869-1871 yılları arasında Paris ve Lyon'da çıkardığı *Ulûm Gazetesi*'nde³ İbn Sinâ'nın *Hayy b. Yakzan* adlı sembolik hikâyesi ile ilgili bir yazı kaleme almıştır. Ancak yazının başlığını, *Hayy b. Yakzan* şeklinde değil, bu eserin iki kahramanı olan "*Salaman ve Absal*" olarak belirlemiştir. Böylece Suavî, hem İbn Sinâ'nın, hem de aynı kahramanları konu edinen diğer İslam düşünürlerinin eserlerini değerlendirerek bir karşılaştırma yapmaya çalışmıştır. Bize göre yazının böyle bir başlık altında yer almasının sebebi de bu olsa gerektir.

Suavî'nin bu yazısını değerlendirirken, *Salaman ve Absal* gibi sembolik yazıların İslam düşüncesindeki yeri ve önemini dikkate alınması gerekmektedir. Gördüğümüz kadarıyla İslam Felsefesi literatüründe hikâye türü eser verme geleneği İbn Sinâ tarafından başlatılmıştır. Huneyn b. İshak'ın Yunanca'dan çevirdiği, ancak orijinali bulunamayan *Salaman ve Absal* hikâyesi ile Eflatun'un *Devlet* adlı eserindeki *Armeios Oğlu Er*⁴ hikâyesi, İbn Sinâ ve diğer İslam filozofları üzerinde etkili olmuştur.

² Ali Suavî'nin hayatı ile ilgili bkz., *Ulûm Gazetesi*, s. 892-98. *Ulûm Gazetesi* hakkında en derli toplu bilgiyi Seyit Battal Uğurlu'nun, "*Ulûm Gazetesi'nin Tematik İncelemesi*" (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 1997, s. 30-32.) adlı Yüksek Lisans Tezi'nde bulmaktayız. Hüseyin Çelik, *Ali Suavî ve Dönemi*, İstanbul, 1994, S. 41; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C.I, İstanbul, 1333, S. 329; Hilmi Ziy Ülken, *Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul, 1998, s. 93, 101; İsmail Doğan, *Tanzimatın İki Ucu: Ali Suavî ve Münif Paşa*, İstanbul, 1991, s. 229; Abdullah Uçman, "Ali Suavî", *DİA*, C.2, İstanbul, 1989, s. 447.

³ *Ulûm Gazetesi*, Paris, 1869-70, s. 1369.

⁴ Platon, *Devlet*, çev. Mehmet Ali Cimcoz, Sabahattin Eyüboğlu, İstanbul, 1998, s. 301-306.

İbn Sinâ, Doğu'da ilk kez simgesel ve felsefî öykü yazar kişi olmasının yanında, eski Yunanlılar tarafından bu tarzda yazılmış bir öyküden de ilk kez bahseden bir filozoftur. Onun söz konusu bu öyküden bahsettiği ve onu özetlediği biliniyorsa da, bağımsız bir yapıt olarak yeniden yazdığı meselesi tartışmalıdır⁵. Ancak Nasıreddin Tûsî Eski Yunan'a ait olarak gösterilen *Salaman ve Absal* adlı hikâyeye ve bu hikâyenin Huneyn b. İshak tercümesinin sahte olduğunu ve bunun İbn Sinâ'yı küçültmek için uydurulduğunu ileri sürmektedir⁶.

İslam dünyasında İbn Sinâ'nın *Hayy b. Yakzan*'ını ilk olarak İbn Tufeyl (ö.1186) izlemiş ve İbn Sinâ'dan esinlendiğini söyleyerek, kendisi de *Hayy b. Yakzan* adında bir eser yazmıştır. Günümüzde "adasal" olarak nitelendirilen bu felsefî hikâyeye, İbn Sinâ'nın eserinden farklı olarak, sosyokültürel şartlandırmalardan uzak bir insanın tek başına tecrübe ettiği felsefî gelişimi anlatır. Eserdeki *Hayy*, *Absal* ve *Salaman* tiplerini, İbn Sinâ'nın onlara yüklemiş olduğu sembolik anlamlara sahip değildir⁷. İbn Tufeyl'in eserlerindeki *Hayy*, İbn Sinâ'nın eserindeki gibi Faal Akıl'ın bir sembolü olmayıp bir beşer olarak yaşayan, dış dünya ile temas kuran, hisseden, tecrübe eden, düşünen ve bilen insanı temsil etmektedir. İbn Tufeyl'in eserindeki kahramanlar birer insan tipini temsil ederken, İbn Sinâ'nın eserlerinde soyut kavramların birer sembolüdürler. Ayrıca iki eserin kurguları arasında da bir alaka bulunmamaktadır.⁸

İbn Tufeyl'den sonra, yine İbn Sinâ'dan esinlendiğini söyleyen Şihabeddin Sühreverdî (ö.1191) de *el-Kıssatü'l-Gurbetü'l-Garbiyye* adlı eserini yazmıştır. Sühreverdî, İbn Sinâ'nın *Hayy b. Yakzan* adlı eserinde ilahî kitaplarda dile getirilen yüksek hakikatlere ve makamlara ilişkin bir takım gizli sembollere rastladığını söyler. Ancak bu sembollerin mahiyetinin tam olarak açıklanmadığını, bu sebeple aynı eserin sonunda yer alan, "Nitekim insanlardan bazıları O'na hicret edip yol bulmuşlardır" şeklindeki ifadeyi kendi eserinin hareket noktası yaptığını belirtmektedir⁹. Dolayısıyla İbn Sinâ'nın eserinin bitiş noktasını, Sühreverdî'nin eserinin başlangıç noktası olarak görmek mümkündür.

Sühreverdî'den sonra *Hayy b. Yakzan*'dan ilham alınarak yazılmış olan İbnü'n Nefs (ö.1288)'in *er-Risaletü'l Kamiliyye* adlı eseri gelir. Yine Molla Câmi'nin (ö.1492) *Sâlâman ve Absal* adlı eseri, geleneğin diğer önemli örneklerinden birisidir. Câmi'nin eserinin içeriği ve kahramanları, Huneyn b. İshak tarafından Yunanca'dan Arapça'ya çevrilmiş olan *Sâlâman ve Absal* öyküsüne çok benzemektedir. Eserin kahramanları, bir Yunan hükümdarı ile âlim ve hâkim olan bir danışman, padişahın oğlu Salâman, dadısı Absal ve güzelliğin timsali olan Zühre'den oluşmaktadır¹⁰. Câmi'nin bu

⁵ Şerefeddin Yaltkaya, *İbn Sinâ /İbn Tufeyl Hayy b. Yakzan*, (Giriş) haz.N.Ahmet Özalp, İstanbul, 2000, s. 25.

⁶ *Ulûm Gazetesi*, s. 1372.

⁷ İlhan Kutluer-Hasan Katipoğlu, "Hayy b. Yakzan", *D.İ.A.*, C.XX, İstanbul, 1997, s. 553.

⁸ Kutluer-Katipoğlu, s. 559.

⁹ Sühreverdî, "Kıssatü'l Gurbetü'l Garbiyye", çev. İsmail Yakıt, *İslam Felsefesinde Sembolik Hikâyeler*, haz., komisyon, İstanbul, 1997, s. 97-98.

¹⁰ Hikâyenin tamamı için bkz., Molla Cami, *Salaman ve Absal*, çev. Sadık Yalsızuçanlar, İstanbul, 1999.

yapıtını tercüme eden Abdülvehhab Tarzî, eserin önsözünde İbn Sinâ'nın Câmî'den beş asır önce Salaman ve Absal gibi karakterlerden bahsettiğinden söz eder. Tarzî'ye göre bu eserde İbn Sinâ, anasız ve babasız da bir insanın vücûda gelmesinin mümkün olduğunu ispata çalışmaktadır¹¹. Galiba Tarzî, İbn Tufeyl'in *Hayy b. Yakzan*'ı ile İbn Sinâ'nın *Hayy b. Yakzan*'ını birbirine karıştırmaktadır. Çünkü sözü edilen konular İbn Tufeyl'in eserinde yer almaktadır.

Kısaca değindiğimiz gibi Salaman ve Absal adındaki kahramanlar bu tür eserlerin vazgeçilmez karakterleri durumundadır. Zaten Suavî de yazısına buradan başlamıştır. Ona göre de İslam düşüncesinde *Salaman ve Absal* kıssasını ilk kez konu edinen kişi İbn Sinâ'dır. İbn Sinâ, *el-İşarât ve't-Tenbihât* adlı eserinin dokuzuncu kısmında âriflerin makamlarını tanımlarken bu konuya da değinmiş ve şöyle demiştir: "Eğer duydukların arasında *Salaman ve Absal* kıssası kulağıma gelirse ve sen de kendini irfana vermişsen bil ki, *Salaman* senin, *Absal* ise irfandaki derecen için bir örnek (*darb-ı mesel*)'dir"¹².

Ali Suavî'ye göre *Salaman ve Absal* kıssasının kökeni hakkında üç farklı görüş bulunmaktadır.

Bunlardan birincisi Nasîreddin Tûsî'ye ait olan görüştür. Tûsî'ye göre *Salaman ve Absal* kıssası tamamen İbn Sinâ tarafından icat edilmiş bir hikâyedir. Bu hikâyenin evveliyatını aramanın bir gereği yoktur. Böyle bir çabaya girişmek, İbn Sinâ'yı küçültmek anlamına gelir. Çünkü İbn Sinâ *Salaman ve Absal*'ın ne olduğunu açık seçik ortaya koymuştur.

Suavî'ye göre Fahreddin Razî de, *Şerhu'l-İşarât* adlı eserinde Tûsî gibi düşünmekte ve *Salaman ve Absal* lafızlarının İbn Sinâ tarafından ortaya konulduğunu (vad') savunmaktadır¹³.

İkinci görüş Molla Câmî'nin de savunduğu bir görüştür. Bu görüşe göre *Salaman ve Absal* bir kıssa olup eski Mısır ve Yunanlılara kadar uzanmaktadır. Bu kıssada Yunan, Mısır veya Rum hükümdarlardan birisinin oğlunun yaşadığı bir serüven anlatılır. Bu serüvenin anısına hükümdar Mısır'da iki piramit yaptırır ve bu piramitler üzerlerine *Salaman ve Absal* vakasını eski bir yazı (hutut-u kadîme) ile yazdırır. Bu yazıyı Aristo'ya kadar kimse çözemez. Yalnızca Aristo hocası Eflatun'un talimiyle yazıları okuyup Yunanca'ya tercüme eyler. İşte bu tercüme daha sonra Huneyn b. İshak tarafından Arapça'ya çevrilir¹⁴.

Üçüncü görüş ise, *Salaman ve Absal*'ın Arap bölgelerine ait bir kıssadan kaynaklandığı şeklindeki görüştür. Bu fikri Horasanlı bazı ilim adamları ileri

¹¹ Abdülvehhab Tarzi, Camî'nin *Salaman ve Absal*'ına yazdığı önsöz, İstanbul, 1944, s. XIV.

¹² İbn Sinâ, *İşaretler ve Tenbihler*, çev., Ali Durusoy, Muhittin Macit ve Ekrem Demirli, İstanbul, 2005, s. 182.

¹³ *Ulûm Gazetesi*, s. 1372.

¹⁴ *Ulûm Gazetesi*, s. 1372; Ali Asgar Hikmet, *Camî Hayatı ve Eserleri*, çev., M. Nuri Gencosman, İstanbul, 1994, s. 313.

sürmektedirler. Ancak Suavî bu kişilerin kimler olduğunu belirtmez ve onların Muhyiddin İbn Arabî'nin "Nevâdir" adlı eserinden şöyle bir rivayette bulduklarını söyler: Rivayete göre iki kişi bir kavim eline esir düşerler. Bunlardan biri iyiliği ile meşhur olup adı Salaman, diğeri ise kötülüğü ile meşhur olup adı İbsal imiş. Salaman iyi bir kimse olduğu için bedel verilerek esaretten kurtarılmış. Ancak İbsal kötü şöhreti yüzünden kurtulamamış ve helak olmuş.

Ali Suavî, Araplar arasında söylendiği ileri sürülen böyle bir mesel hatırlamadığı gibi, İbn Arabî'nin adı geçen eserini de inceleme imkânının olmadığını belirtmektedir. Ancak İbn Sinâ'nın *İşarât*'taki "eğer bu kıssayı işittiyen" sözü, iddia edilen rivayetin doğruluğunu destekler mahiyettedir.

Böyle bir girişten sonra Ali Suavî, Salaman ve Absal tiplmelerini konu edinen diğer eserler hakkında bilgi verip aralarında kısa bir karşılaştırma yapar.

Ali Suavî'nin Ebû Ubeyd Cüzcanî'den aktardığına göre, İbn Sinâ'nın *Salaman ve Absal* kıssasının özeti ise şöyledir:

Salaman ve Absal iki öz kardeş imişler. Absal yaş itibariyle daha küçük olup, ağabeyinin yanında büyümüş. Siması güzel, akıllı, edepli, âlim ve cesur birisiymiş. Salaman'ın hanımı Absal'a âşık olmuş. Ancak Absal'dan yüz bulamayınca kendi kız kardeşini Absal ile nikâhlanmış, fakat gerdek gecesi kız kardeşinin yerine kendisi yatağa yatmış. Absal, yağmurlu bir gecede çakan şimşek sayesinde yataktaki kadının yengesi olduğunu anlayınca odadan kaçmış. Ağabeyine de ülkeler fethetme sözü vererek sefere çıkmış. Yıllar sonra döndüğünde yengesinin kendisini unuttuğunu zannetmişse de yanıldığını anlamış. Bu arada ülkesine yapılan bir düşman saldırısında tekrar savaşa gitmiş yaralanıp düşmüş. Düşman tarafından öldü zannedilerek terk edilmiş. Absal yeniden hayata dönüp savaşmışsa da bir müddet sonra ölmüş. Absal'ın vefatına biraderi Salaman çok üzülmüş ve hatta taç ve tahtını terk etmiş. Daha sonra da biraderinin kimler tarafından nasıl öldürüldüğünü öğrenerek, kendi karısını ve hizmetçilerini idam eylemiş.

Ali Suavî'nin iddiasına göre bu kıssada Salaman; insan ruhu (nefs-i nâtika), Absal; kazanılmış (müstefad) akıl, Salaman'ın karısı; şehvet ve gazab; emmâre olan bedenî kuvvetler ve onun Absal'a aşkı, aklın etki altına alınması olarak yorumlanabilir¹⁵.

Suavî'nin belirttiğine göre, İbn Sinâ'nın *Salaman ve Absal* öyküsündeki sembolleri Nasıreddin Tûsî daha açık bir ifadeyle şöyle açıklamıştır: Salaman'dan kasıt Hz. Âdem ve Absal'dan kasıt ise Cennet'tir. Daha da ileri giderek Adem'den muradın kişinin nefs-i nâtıkası ve Cennet'ten muradın ise onun mutluluk derecesi olduğunu belirtir. Buna bağlı olarak Adem'in Cennet'ten çıkarılması da, nefsin shehvanî istekleri sonucu saadet derecesinin aşağı çekilmesi anlamına gelmektedir¹⁶.

¹⁵ *Ulûm Gazetesi*, s. 1373.

¹⁶ *Ulûm Gazetesi*, s. 1370.

Salaman ve Absal ile ilgili Ali Suavî'nin özgünlüğünü, İbn Tufeyl'in *Hayy b. Yakzan* adlı eserine yaptığı yorumlarda görebiliriz.

İbn Tufeyl'in *Hayy b. Yakzan*'ı hakkındaki yorumlarına baktığımızda, Ali Suavî'nin bu eseri derinlemesine incelediğini anlamaktayız. Şöyle ki, Suavî önce böyle bir eserin İbn Tufeyl tarafından niçin yazıldığını açıklar ve sonra da eserdeki anlatımlardan hareketle felsefe-din ilişkisine değinir.

Ali Suavî'ye göre İbn Tufeyl'in *Hayy b. Yakzan*'ı İbn Sinâ'nın *Salaman ve Absal* kıssasından etkilenerek yazılmıştır. Hatta İbn Tufeyl'in eseri İbn Sinâ'nın bir tür devamı gibi de görülebilir. Ancak İbn Tufeyl ile İbn Sinâ'nın hikâyelerindeki Salaman ve Absal'ın serüvenleri farklı olsa da, ifade ettikleri semboller birbirine benzemektedir.

Ali Suavî'nin aktardığına göre İbn Tufeyl'in *Hayy b. Yakzan*'ının özeti şöyledir:

İssız bir adada anasız ve babasız olarak bir çocuk dünyaya gelir. Çocuğun oluşması için o bölgenin ılıman bir iklime sahip olması ve bir insanın meydana gelmesi için gerekli şartların bir arada bulunması gerekir. Zaten ruh da akıcı (seyyâl) bir varlık olduğu için, insan şekline bürünen varlıklara hemen girerek onun canlı olmasını sağlar.

Bir başka rivayete göre ise tıpkı Hz. Musa'da olduğu gibi, bir bebek kundaklanıp suya bırakılır ve deniz dalgalarıyla kıyıya vurur. Adada, yavrusunu kaybetmiş bir ceylan çocuğun ağlamasını işiterek kıyıya gelir ve ayaklarıyla kundağı çözerek bebeği emzirip büyütür.

İster kendiliğinden meydana gelsin isterse kundaklanıp denize bırakılmış olsun, adına Hayy b. Yakzan denilen bu çocuk bu ıssız adada yetişir. Her ne kadar insan gibi konuşmasa da büyüdükçe akli ve fikri gelişir. Hatta dostu olan geyik öldüğünde çok üzülür ve onun niçin öldüğünü anlamaya çalışarak şöyle düşünür: "Bu hareketli iken niçin böyle sakin kaldı ve sıcak iken niçin böyle soğumağa başladı." Bu düşünceyle geyiği yeniden harekete geçirmek için, cesedini çakmak taşlarıyla yarıp inceler. Böylece damarların ve kanın merkezi olan kalbin bazı özelliklerine vakıf olur.

İşte Hayy'ın ilk düşünmesi böyle başlar ve bu süreç ilerleyerek devam eder. Nihayet yaşadığı çevreyi inceleyerek göklere yönelir, daha sonra da yer ve göklerin bir yaratıcısının olduğu fikrine varır. Bununla kalmayıp böyle bir yaratıcıya kulluk etmenin gerekliliğine inanır.

Ali Suavî, Hayy'ın böyle bir inanca ulaşmasını "tabîî din" (diyanet-i tabî'îye)'in keşfi olarak adlandırır.

Hikâyeye göre Hayy, tabîî ve hikemî ilimler hakkında kendisini terakkî ettirdiği sırada, Absal isminde bir âlim ve zahit inzivaya çekilmek üzere adaya gelir. Bu kişi bir müddet sonra Hayy ile karşılaşır. Karşılıklı korku ve şüpheler geçtikten sonra Hayy, Absal'dan konuşmayı öğrenir. Böylece Absal'dan ilahiyât, ba's, haşr,

neşr, hesap, mizan, sırat, cennet ve cehennem meseleler ile dinî ahkâm ve edep hakkında bilgiler edinir.

Hayy, Absal'ın vermiş olduğu bu bilgilerin, kendisinin tabî bir şekilde elde ettiği bilgilerle örtüştüğünü görür. Ancak iki şeyi anlamakta güçlük çektiğini ifade eder. Birincisi peygamberler tarafından tebliğ edilen dinlerin niçin benzetme (teşbih), temsil ve kinaye yollu anlatıldığıdır. İkincisi ise niçin insanların dünya nimetlerine bu kadar dalmalarına izin verilmiş olduğudur.

Kafasındaki bu şüpheleri gidermek için insanlar arasına girmeye karar verir. Böylece bir gemi bulup Absal'ın memleketine ulaşırlar. Absal, Hayy'ı memleketindeki insanlarla tanıştırır ve onun takdir ettiği özelliklerini onlara anlatır. Hayy bu insanların özelliklerini ve yaşantılarını görünce hayrete düşer. Onlara kendi tabî olarak elde ettiği bilgileri aktarır. Fakat insanların tamamı aynı akıl ve fikre sahip olmadığı için bir kısmı Hayy'ın ne demek istediğini anlayamaz ve onu adadan kovmaya kadar varırlar. Çünkü onlara göre Hayy, medeniyetten habersiz, câhil ve vahşî bir insandır.

Hayy görür ki bu insanların çoğunluğu hallerinden memnun olup, ancak teşbih ve kinaye yollu anlatımlara muhtaçtırlar. Bu tecrübelerden de anlar ki; peygamberlerin getirdiği din ile kendisinin kazandığı hikmet aynı şey değildir. Yani "hikmet din olamaz".

Böylece Hayy şüphelerini halledip Hz. Ali'ye isnat edilen "insanlarla akılları kapasitesince konuşunuz" kaidelerini daha iyi anlamış olur. Demek ki peygamberlerin getirdiği şeriatlar tüm insanlara hitap edebilecek kapasitede hakikatlerdir¹⁷.

İbn Tufeyl'in felsefe ve din ilişkisi hakkındaki bu görüşlerini İbn Sinâ'nın aynı konudaki görüşlerine benzeten Ali Suavî şöyle demektedir. "Şimdi ben derim ki İbn Sinâ'nın Salaman ve Absal kıssası İbn Tufeyl'in naklettiği gibi bir kıssadır. Yoksa Câmî'nin ve Cüzcanî'nin beyanı gibi öyle âdî ve kaba bir şey değildir. Her kim ki İbn Sinâ'nın Şifâ ve Necât kitaplarında "İsbatu'n-Nübüvve ve Keyfiyyetü'd-Da've" faslına müracaat ederse İbn Sinâ'nın şeriat hakkında beyanını tıpkı İbn Tufeyl beyanı gibi bulur."¹⁸

İbn Sinâ ve İbn Tufeyl'in eserleri hakkındaki bu değerlendirmesinden sonra Ali Suavî, Molla Câmî'nin Salaman ve Absal adlı eserinin de bir özetini vermektedir.

Molla Câmî'nin sembolik olarak kaleme aldığı hikâyeye göre "Salaman" Yunanlı bir hükümdarın oğlu olup cinsel ilişki olmaksızın dünyaya gelmiş. Şöyle ki bir doktor şahın sulbünü tabibane bir maharetle alıp rahim dışında bir yerde döllemiş ve dokuz ay sonra da Salaman peydâ olmuş. Absal ise çok güzel bir kadın olup, önceleri Salaman'ın dadısı iken daha sonra ona delicesine âşık olmuş. Salaman da Absal'a âşık olmuş ve birlikte kaçmışlar.

Bir müddet sonra Salaman pişman olarak babasının yanına dönmüş ancak

¹⁷ Ulûm Gazetesi, s. 1375-79.

¹⁸ Ulûm Gazetesi, s. 1379.

yine sabredemeyip tekrar Absal ile kaçarak bir sahraya gitmişler ve orada kendilerini ateşe atmışlar. Fakat hükümdar bu hale vakıf olup, ruhanî himmeti ile Absal'ın yanmasına müsaade etmiş Salaman'ı ise kurtarmıştır. Ancak Salaman yine Absal'ın ayrılığına dayanamaz olmuş. Bunun üzerine babasının doktoru Salaman'a Absal'ın suretini göstererek tesellî eylemiş. Bir müddet sonra ise bu timsali Zühre yıldızına çevirerek Salaman'ı Zühre'ye âşık etmiş. Böylece Salaman Zühre'ye ilgi gösterdiğinden Absal'a olan aşk acısından kurtulmuş.

Ali Suavî'nin verdiği bilgilere göre Molla Câmî, kıssasındaki sembollerden bazılarının anlamını şöyle açıklamaktadır: Hakîm; "İlk Akıl", şah; "Onuncu Akıl/Faal Akıl", Salaman; "İlk Akıl'ın oğlu nefs-i natika", Absal; "ten", Salaman'ın Absal'a aşkı; "nefsin beden ile alakası", Salaman'ın pişmanlığı; "düşkünlük çağı", Salaman'ın tekrar babasına dönmesi; "ruhun aklî hazlara meyletmesi", Şahın ruhanî himmetiyle Absal'ın yanıp Salaman'ın kurtulması; "Faal Aklın feyzi ile ruhanî lezzetin hayvanî şehvetlere galip gelmesi", Zühre; "yüksek olgunluk", Salaman'ın tahta geçmesi, "aklın güzelliği"¹⁹.

Ali Suavî Salaman ve Absal kelimelerinin hangi dilden geldiği hakkında da bir görüş belirtir. Ona göre Salaman ve Absal isimleri İbranîce'deki "Absalûn" ve "Salûmûn" sözcüklerinin Arapçalaşmış şekli olmalıdır. Çünkü Absalûn ve Salûmûn, Davud peygamberin oğullarıdır. Bu iki isim ve onların kıssaları daha sonra İslam filozofları tarafından İslamî esaslar çerçevesinde yeniden tanzim edilmiştir²⁰.

Böyle bir iddiada bulunmasına rağmen Ali Suavî bu görüşünü ispatlayacak deliller göstermemiştir. Ancak Dehhuda'nın *Lugatnâme-i Dehhuda* adlı eserinden aktarılan bir rivayet, Suavî'nin bu görüşüne destek olacak gibidir. Dehhuda'dan aktarıldığına göre, *Salamân ve Absâl* hikâyesinin kökeni, Yunan'a değil İsrailoğullarına dayanmaktadır. Şöyle ki Dehhuda, *Salamân* kelimesinin *Süleymân*, *Absâl* kelimesinin de *Absâlun* veya *Ebî Şalyum* (*Abşâlum*) kelimeleriyle benzerliklerine dikkat çeker²¹.

Dehhuda'nın sözünü ettiği hikâye *Kitab-ı Mukaddes*'te ise özetle şöyle anlatılmaktadır: Kral Davud'un Ammon ve Abşalom adında iki oğlu ve Tamar adında güzel bir kızı varmış. Ammon kız kardeşi Tamar'a âşık olur, ancak Tamar bakire olduğu için Ammon'un ona yaklaşması imkânsız gibidir. Bu yüzden Ammon yataklara düşer. Ammon'un durumunu gören arkadaşı Yehonadab, kendisine üzülür ve bu dertten kurtulması için bir plan yaparlar. Plana göre Ammon, Tamar'ın kendisine yemek yapıp getirmesini ister. Tamar yemek yapıp getirir ancak Ammon odada Tamar'la baş başa kalarak onun kendisine yemek yedirmesini söyler. Oda boşaltılır. Tamar yemek yedirmek için ona yaklaşınca, Ammon kızı yatağına çeker ve Tamar'ın tüm karşı çıkmasına rağmen onu kirletir. Ancak anında Tamar'dan öylesine

¹⁹ *Ulûm Gazetesi*, s. 1372-73.

²⁰ *Ulûm Gazetesi*, s. 1379.

²¹ Erdoğan Uludağ, *Vak'aya Dayalı Bir Eser Olarak Lami'î Çelebi'nin Salamân u Absâl Mesnevisi*, (Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum, 1997, s. 29.

nefret eder ki, bu nefret daha önce duyduğu sevgiden de güçlüdür. Bu yüzden Tamar'ı odasından zorla dışarı attırır.

Tamar kardeşinin hem kendisini kirletmesine ve akabinde de kovmasına çok üzülür. Bunu gören Abşalom, kız kardeşine meseleyi sorar ve aldığı cevap üzerine onu teselli etmeye çalışır. Artık Tamar, kardeşi Abşalom'un evinde yaşamaya başlar ve kimseyle görüşmez. Kral Davud olup biteni duyar ve çok öfkelenir.

Bu olayın üzerinden iki yıl geçtikten sonra Abşalom bir plan yaparak Ammon'u öldürtür ve kendisi de kaçarak Geşur kralı Ammihud'in oğlu Talmay'ın yanına gider.

Bütün bu olaylara çok üzülen Davud'un öfkesi zamanla geçer ve Abşalom'u özlemeye başlar. Bir vesileyle Abşalom'un Yerusâlim'e getirilmesini sağlar ancak huzuruna almayıp kendi evine gitmesini ister. Abşalom evinde yaşamaya başlar ve kralın huzuruna hiç çıkmaz. Bu esnada evlenir, üç oğlu ve bir kızı olur. Kızının adını ise Tamar koyar.

İki yıl sonra Kral, Abşalom'u huzuruna kabul eder. Abşalom Davud'un huzurunda eğilip yerlere kapanır, Davud da onu öper ve barışırlar. Ancak Abşalom boş durmaz ve Kralın yerine geçmek için planlar yapar. Kralı kötüleyip kendisinin iyi birisi olduğunu çeşitli vesilelerle halka sunmaya başlar. Kırk yıl sonra Hebron'a gitmek için Kral'dan izin alır ve Hebron'a gider. Planını burada devreye sokarak etrafında topladığı adamlarıyla ayaklanır. Bir anda büyük bir taraftar toplar ve bunu duyan Davut korkarak tahtı bırakıp kaçar.

Abşalom adamlarıyla birlikte Yerusâlim'e girerek tahta oturur. Ancak Davut da bir plan yaparak hizmetçisi Ahitofel'i Yerusâlim'de bırakır ve onun vasıtasıyla Abşalom'un halkın gözünden düşmesini sağlar. Daha sonra Davut'un adamları ile Abşalom'un adamları arasında bir savaş yapılır. Çok sayıda insan ölür. Ölenler arasında Abşalom da vardır. Ancak Davut Abşalom'un ölümüne çok üzülür ve ağlar²².

Kitab-ı Mukaddes'te anlatılan bu hikâye de, tıpkı Salaman ve Absal hikâyeleri gibi çok karmaşık ilişkilerden bahsetmektedir. Ali Suavî ve Dehuda'nın Salaman ve Absal hikâyelerinin kökeninin *Kitab-ı Mukaddes*'e de dayanabileceğini ifade etmeleri önemlidir. Şöyle ki, bu iddia, Salaman ve Absal hikâyelerinin Yunan menşeli oluşu meselesini ciddî olarak sarstığı hâlde, daha sonraki araştırmacıların bu iddiayı dikkate almamaları sonucu hikâyenin kökeni meselesi muallâkta kalmıştır²³.

İbn Sina ve İbn Tufeyl'in *Hayy bin Yakzan* adlı eserlerinin etkileri Batı dünyasında da fazla olmuştur. Mesela, Daniel de Foe'nun *Robinson Crusoesu* ile

²² Geniş bilgi için bkz., *Kitab-ı Mukaddes*, 2. Samuel 13-20.

²³ Ziya Avşar, "Evrensel Bir Hikâye: Salamân u Absâl ve Kökeni" *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume*, 2/4 Fall 2007, s. 198.

Tarzan tiplerinin, *Hayy b. Yakzan*'dan ilham alınarak yazıldığı ileri sürülmüştür²⁴. Yine Dante, *İlahî Komedyâ*²⁵ adlı eserinde, kahramanını İbn Sinâ gibi feleklerde dolaştırmaktadır. *Hayy b. Yakzan* sembolünü İlahî Komedyâ'da "Vergilius" remzetmektedir²⁶.

Sonuç

Ali Suavî'nin de belirttiği gibi İslam düşüncesinde kahramanları Salaman ve Absal olan çok sayıda eser bulunmaktadır. Zira düşünce tarihinde, bazı hakikatleri sembolik olarak anlatan bir geleneğimiz vardır. Aslında bu tür semboller verilmek istenen mesajların ehline ulaşması ve ehli olmayanların ise bu tür ilimlerle uğraşmamasını amaçlaması bakımından önemlidir. Çünkü Eflatun'dan beri filozofların kendi aralarında kullandıkları bazı sembollerin varlığından bahsedilmektedir. Hatta Eflatun, öğrencisi Aristo'yu, bazı sırları ehli olmayanlara açtığı gerekçesiyle eleştirmiştir. Bundan dolayıdır ki düşünce tarihinde bu tür sembollerin halka anlatılması hoş karşılanmamıştır. Ali Suavî de bu yazısında filozofların kullandıkları bazı sembolik ifadeleri ve bu sembollerin kökenini araştırmaya çalışmıştır.

KAYNAKÇA

- ALİGHIERİ, Dante, *İlhai Komedyâ*, çev. Feridun Timur, Ankara, 2000.
- AVŞAR, Ziya, "Evrensel Bir Hikâye: Salamân u Absâl ve Kökeni" *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume*, 2/4 Fall 2007.
- ÇELİK, Hüseyin, *Ali Suavî ve Dönemi*, İstanbul, 1994.
- DOĞAN, İsmail, *Tanzimatın İki Ucu: Ali Suavî ve Münif Paşa*, İstanbul, 1991.
- GARAUDY, Roger, *İslamın Vadettikleri*, çev. Nezih Üzel, İstanbul, 1983.
- HİKMET, Ali Asgar, *Camî Hayatı ve Eserleri*, çev., M. Nuri Gencosman, İstanbul, 1994.
- İBN SİNÂ, *İşaretler ve Tenbihler*, çev., Ali Durusoy, Muhittin Macit ve Ekrem Demirli İstanbul, 2005.
- KİTAB-I MUKADDES*, 2. Samuel 13-20.
- KUTLUER, İlhan – KATİPOĞLU, Hasan, "Hayy b. Yakzan", *D.İ.A.*, C.XX, İstanbul, 1997.
- MOLLA CAMİ, *Salaman ve Absal*, çev. Sadık Yalsızuçanlar, İstanbul, 1999.

²⁴ Bkz. Hilmi Ziya Ülken, *İslam Felsefesi*, İstanbul, 1983, 215; Roger Garaudy, *İslamın Vadettikleri*, çev. Nezih Üzel, İstanbul, 1983, s. 159-160.

²⁵ Dante Alighieri, *İlhai Komedyâ*, çev. Feridun Timur, Ankara, 2000, s. 7.

²⁶ Salaman ve Absal Kıssasının kökeni hakkında geniş bir değerlendirme için bkz., Ziya Avşar, "Evrensel Bir Hikâye: Salamân u Absâl ve Kökeni", s. 186-200.

- PLATON, *Devlet*, çev. Mehmet Ali Cimcoz, Sabahattin Eyüboğlu, İstanbul, 1998.
- SUAVÎ, Ali *Ulûm Gazetesi*, Paris- Lyon, 1869-1870 .
- SÜHREVERDÎ, Şihabeddin, "Kıssatü'l Gurbetü'l Garbiyye", çev. İsmail Yakıt, *İslam Felsefesinde Sembolik Hikâyeler*, haz., komisyon, İstanbul, 1997.
- TAHİR, Bursalı Mehmed, *Osmanlı Müellifleri*, C.I, İstanbul, 1333.
- TARZİ, Abdülvehhab, Cami'nin *Salaman ve Absal'*ına yazdığı önsöz, İstanbul, 1944.
- UÇMAN, Abdullah, "Ali Suavi", *DİA*, C.2, İstanbul, 1989.
- ULUDAĞ, Erdoğan, *Vak'aya Dayalı Bir Eser Olarak Lami'î Çelebi'nin Salamân u Absâl Mesnevisi*, (Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum, 1997.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, *Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul, 1993.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, *İslam Felsefesi*, İstanbul, 1983.
- YALTKAYA, Şerefeddin, *İbn Sinâ /İbn Tufeyl Hayy b. Yakzan*, (Giriş) haz.N.Ahmet Özalp, İstanbul, 2000.